

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

КУЛЬЧІЙ ІННА МИКОЛАЇВНА

УДК 349.42

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДИВЕРСИФІКАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ
ЗА УЧАСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ТОВАРОВИРОБНИКІВ

12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор **Статівка Анатолій Миколайович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри земельного та аграрного права, член-кореспондент НАПрН України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор **Єрмоленко Володимир Михайлович**, Національний університет біоресурсів і природокористування України, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В.З. Янчука;

кандидат юридичних наук, доцент **Чабаненко Микола Миколайович**, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін.

Захист відбудеться 27 листопада 2014 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.04 в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70).

Автореферат розіслано 24 жовтня 2014 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

В.Ю. Уркевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сільське господарство є ключовою галуззю економіки України. Збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції – важливий чинник забезпечення продовольчої та економічної безпеки нашої держави. Проте перехід до ринкової економіки супроводжувався затяжною кризою, яка триває і сьогодні. Непродумана державна аграрна політика спричинила негативні явища в сільському господарстві, які проявились у зменшенні обсягів виробництва аграрної продукції, безробітті сільських жителів, збільшенні чисельності міграції сільського населення, занепаді об'єктів соціальної інфраструктури та зникненні сіл із адміністративної карти нашої держави. Така ситуація вимагає комплексного підходу до вирішення вказаних проблем, розроблення правових, економічних, організаційних заходів, спрямованих на збереження та розвиток сільських територій.

Серед основних складових державної аграрної політики Законом України від 18 жовтня 2005 р. «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» закріплено розв'язання соціальних проблем сільського населення та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій. Проте аналіз вітчизняного аграрного законодавства свідчить, що великий масив нормативно-правових актів, які регулюють відносини у сільському господарстві, не передбачає ефективних заходів щодо вирішення означених проблем.

Дослідження міжнародних документів, зокрема Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища і розвитку (1992 р.), Йоганнесбурзької декларації зі сталого розвитку та Йоганнесбурзького плану виконання рішень (2002 р.), Підсумкового документу конференції зі сталого розвитку «Майбутнє, якого ми хочемо» (Ріо-де-Жанейро, 2012 р.), дають підстави вважати, що однією із концепцій розвитку сільського господарства повинна стати диверсифікація сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників, яка спрямована на вирішення соціальних, економічних та екологічних проблем сільських територій.

Актуальність дисертаційної роботи також зумовлена потребою в організаційно-правовому забезпеченні диверсифікації сільських

територій за участю сільськогосподарських товаровиробників, яка спрямована на врахування основних засад сталого розвитку.

За темою дисертації досліджень раніше не проводилося. Наукові праці, які були захищені, стосувалися вивчення або соціального розвитку села, або окремих галузей сільського господарства. Комплексне дослідження диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників не здійснювалося.

Науково-методологічною базою дисертації стали праці вітчизняних та зарубіжних учених-юристів: Г. І. Балюк, А. І. Бобильова, С. А. Боголюбова, А. П. Гетьмана, О. В. Гафурової, В. Г. Гусакова, А. С. Євстігнєєва, В. М. Єрмоленка, В. П. Жушмана, А. М. Земко, М. Р. Іскандарової, В. Л. Ключі, М. І. Козиря, А. А. Корнева, І. П. Кузьмич, Т. В. Курман, В. І. Лозо, Т. І. Макарової, Н. Р. Малишевої, М. М. Мельникова, Ф. М. Раянова, В. М. Співака, А. М. Статівки, О. М. Туєвої, В. Ю. Уркевича, М. М. Чабаненка, Н. А. Шингель, М. В. Шульги та ін.

Емпіричну основу дослідження склало аграрне, земельне, екологічне цивільне й господарське законодавство, що впорядковує організаційно-правові засади диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників, законодавство зарубіжних країн, практика застосування чинного законодавства при регламентації аграрних відносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана в межах та відповідно до цільової комплексної програми Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого на 2011-2015 рр. «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (державна реєстрація за № 0111U000962). Тема роботи затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 4 від 23.12.2011 р).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є з'ясування організаційно-правового забезпечення диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників, її сутності, формулювання наукових висновків та рекомендацій з удосконалення чинної нормативно-правової бази у зазначеній сфері. Відповідно до поставленої мети визначено основні завдання дослідження:

- з'ясувати теоретичні та правові основи сталого розвитку сільських територій, сформулювати поняття «сталий розвиток сільських територій» та визначити шляхи запровадження концепції сталого розвитку сільських територій у вітчизняному законодавстві, окреслити способи реалізації концепції на практиці;

- порівняти національне та міжнародне законодавство, що містить основні засади диверсифікації сільських територій, визначити ознаки диверсифікації сільських територій та сформулювати поняття «диверсифікація сільських територій»;

- визначити принципи, що безпосередньо формують механізм правового регулювання диверсифікації сільських територій та функції диверсифікації сільських територій;

- виокремити форми диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників та здійснити їх аналіз;

- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства у сфері диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини у сфері диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників.

Предметом дослідження послужили нормативна й науково-юридична джерельні бази, практика нормотворення і правозастосування, доктринальні ідеї щодо організаційно-правового забезпечення диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників.

Методи дослідження. Для досягнення зазначеної мети й вирішення поставлених завдань використовувалися загальнонаукові й соціально-наукові методи пізнання: діалектичний, історичний, логіко-правовий, системно-структурний, порівняльно-правовий.

Діалектичний метод як методологічна основа дисертаційної роботи використаний для з'ясування природи та змісту сталого розвитку сільських територій, диверсифікації сільських територій, їх концептуальних засад. Історичний метод було застосовано при дослідженні виникнення та становлення суспільних відносин, пов'язаних із диверсифікацією сільських територій. Логіко-правовий метод дозволив виявити суперечності та прогалини в аграрному законодавстві України, що свідчить про його невідповідність

міжнародним засадам у досліджуваній сфері. За допомогою системно-структурного методу надано структурну характеристику диверсифікації сільських територій, виокремлено її основні форми. Порівняльно-правовий метод використано при порівнянні норм аграрного законодавства України та норм інших країн стосовно сталого розвитку та диверсифікації сільських територій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою в юридичній доктрині України науковою працею, яка присвячена з'ясуванню організаційно-правового забезпечення диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників. На підставі системного аналізу чинного законодавства обґрунтовані нові наукові положення й підготовлені пропозиції з удосконалення нормативно-правової бази в розглядуваній сфері суспільних відносин.

У дисертації *вперше*:

1. Визначено ознаки та сформульовано поняття «диверсифікація сільських територій» як діяльності сільськогосподарських товаровиробників щодо сталого розвитку сільських територій, яка полягає в запровадженні форм з урізноманітнення сільськогосподарської (виробничої) та (або) несільськогосподарської (промислової) діяльності, а також у наданні послуг у сфері сільського туризму.

2. З'ясовано систему спеціальних принципів, властивих відносинам щодо диверсифікації сільських територій: сталого використання природних ресурсів; врахування ризиковості аграрного виробництва; врахування багатофункціональності сільського господарства при виборі виду господарської діяльності.

3. Запропоновано розроблення та прийняття Концепції Державної цільової програми диверсифікації сільських територій на період до 2025 року.

4. Виокремлено форми диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників: 1) диверсифікація виробничої діяльності; 2) диверсифікація несільськогосподарської діяльності; 3) сільський туризм.

5. Обґрунтовано доцільність розроблення національної програми сталого розвитку сільського туризму як складової стратегії сталого розвитку сільських територій.

Удосконалено:

- підходи до розуміння сталого розвитку сільських територій, який розглядається як комплексний розвиток сільських територій, що включає в себе широкий спектр складових – економічну, соціальну, екологічну, які повинні перебувати у взаємодії і взаємозв'язку для того, щоб використання природних ресурсів сільських територій для задоволення потреб нинішнього покоління здійснювалося без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби;

- систему галузевих принципів, сформованих наукою аграрного права, відповідно до якої доцільно виокремлювати принцип сталого розвитку сільських територій, який є характерним для всіх аграрноправових відносин, який проявляється в сприянні комплексному розвитку сільських територій при врахуванні органічної єдності екологічної, економічної та соціальної складової таким чином, щоб задовольнялися потреби не лише нинішнього але й майбутніх поколінь;

- поняття «диверсифікація аграрного виробництва», під яким розуміється урізноманітнення і розширення діяльності сільськогосподарських товаровиробників шляхом розвитку нових галузей або випуск нової продукції чи сировини для промисловості;

- підходи до розуміння агропромислової інтеграції, відповідно до якого остання розглядається як одна із форм диверсифікації сільських територій, основними напрямками якої є урізноманітнення діяльності сільськогосподарських товаровиробників через залучення всіх наявних ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових та ін.) шляхом розширення господарських зв'язків із суб'єктами господарювання;

- поняття «сільський туризм» як вид туризму, який полягає у відпочинку на сільських територіях з метою залучення відпочивальників до сільського побуту та задоволення їхніх рекреаційних потреб і пов'язаний із використанням потенціалу регіону та (або) майна сільськогосподарських товаровиробників, які надають ці послуги.

Отримали подальший розвиток науково-теоретичні ідеї, положення, висновки й рекомендації стосовно:

- включення до поняття «сільські території» не лише території, яка знаходиться за межами міста (просторовий аспект), але й виробничого потенціалу для заняття сільськогосподарською та пов'язаною з нею іншою діяльністю (галузевий аспект),

інфраструктуру та населення (соціальний аспект), що на ній проживає. Оскільки зазначені категорії є взаємообумовленими, тому повинні розглядатися системно;

- доцільності розвитку промислового виробництва як форми диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників через напрямки: 1) створення внутрішньогосподарських підсобних виробництв і промислів сільськогосподарських підприємств; 2) створення об'єктів агропромислової інтеграції на сільських територіях;

- необхідності розвитку мережі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів для переробки та збуту продукції сільськогосподарських товаровиробників.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації пропозиції та висновки, положення й рекомендації є певним внеском у теорію аграрного права й можуть бути використані при вдосконаленні аграрного та іншого законодавства.

Положення й висновки дисертації можуть бути використані:

- у правотворчій діяльності – для вдосконалення аграрного законодавства щодо диверсифікації сільських територій. На підставі теоретичних висновків запропоновано прийняти Концепцію Державної цільової програми диверсифікації сільських територій на період до 2025 року та Закон України «Про розвиток сільського туризму України»;

- у науково-дослідній діяльності – для подальших аграрно-правових досліджень, спрямованих на сталий розвиток сільських територій та диверсифікацію сільських територій;

- у навчальному процесі – при викладанні курсу аграрного права, підготовці підручників і науково-практичних посібників з навчальних дисциплін «Аграрне право», «Земельне право», «Екологічне право»;

- у правозастосовній діяльності – для реалізації теоретико-правових засад диверсифікації сільських територій на практиці;

- у правовиховній роботі – для поширення концепції диверсифікації сільських територій серед сільського населення, сільськогосподарських товаровиробників, представників органів державної влади, місцевого самоврядування, громадськості.

Апробація результатів дисертації. Основні пропозиції,

практичні рекомендації та висновки дисертації обговорювалися й були схвалені на засіданнях кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Наукові висновки й рекомендації з проблем організаційно-правового забезпечення диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників відображені в опублікованих статтях, тезах наукових доповідей і повідомлень.

Окремі положення і пропозиції дисертації доповідалися на таких міжнародних, республіканських та регіональних наукових та науково-практичних конференціях, круглих столах: «Юридична осінь 2011 року» (м. Харків, 9 листопада 2011 р.), «Правові та економічні передумови участі суб'єктів публічного права в приватних відносинах: загальнодержавні та регіональні аспекти» (м. Кіровоград, 9-10 грудня 2011 р.), «Актуальні питання правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 2-3 лютого 2012 р.), «Современные приоритеты в развитии аграрного, земельного и экологического права» (м. Москва, 2 березня 2012 р.), «Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих учених» (м. Харків, 5 квітня 2012 р.), «Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна» (м. Київ, 25 травня 2012 р.), «Одинадцять осінніх юридичних читань» (м. Хмельницький, 23-24 листопада 2012 р.), «Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права» (м. Харків, 24 травня 2013 р.), «Юридична осінь 2013 року». (м. Харків, 14 листопада 2013 р.), «Правова доктрина – основа формування правової системи держави» (м. Харків, 20-21 листопада 2013 р.).

Публікації. Основні висновки, положення й результати дисертації оприлюднені у 5-ти наукових статтях, які опубліковані в наукових фахових виданнях України та зарубіжних країн, а також у тезах наукових доповідей, зроблених на 10-ти наукових конференціях.

Структура дисертації зумовлена предметом, цілями та завданнями дослідження, логікою послідовністю розкриття теми й викладення його результатів. Вона складається зі вступу, 2-х розділів, що налічують 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (охоплює 255 найменувань) та додатків. Загальний обсяг рукопису становить 192 сторінки друкованого тексту, з яких основний текст займає 160 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертації, викладається її зв'язок з науковими програмами, визначаються мета й завдання дослідження, його об'єкт і предмет, методологія, теоретична й емпірична основи, подаються положення наукової новизни, розкривається практичне значення роботи, наводяться відомості про апробацію одержаних результатів і публікації за темою дисертації.

Розділ 1. «Загальна характеристика правового регулювання диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі *1.1. «Теоретико-правові засади диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників»* проведено огляд законодавства та юридичної літератури, досліджуються передумови виникнення та становлення організаційно-правового забезпечення диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників на засадах сталого розвитку сільських територій.

Визначено, що одним із заходів досягнення сталого розвитку сільських територій є диверсифікація, яка була визнана стратегією розвитку сільських територій Організацією Об'єднаних Націй на Конференції з навколишнього природного середовища у 1992 році і закріплена у таких документах як Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку та Порядку денному на XXI століття (1992 р.), Йоганнесбурзькій декларації зі сталого розвитку та Йоганнесбурзькому плані виконання рішень (2002 р.), а також у Підсумковому документі конференції зі сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро у 2012 році «Майбутнє, якого ми хочемо».

Зазначено, що спроби правового закріплення відносин по диверсифікації сільських територій простежуються в постанові Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року», а також у постанові Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р. «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів», проте, ефективне законодавче регулювання на сьогодні відсутнє.

Досліджено погляди науковців стосовно підходів до розуміння понять «сталий розвиток сільських територій», «диверсифікація

сільських територій» та можливості реалізації їх основних ідей на практиці.

Задля об'єктивної необхідності врегулювання відносин у сфері урізноманітнення діяльності сільськогосподарських товаровиробників запропоновано правову регламентацію діяльності щодо диверсифікації сільських територій через прийняття Концепції Державної цільової програми диверсифікації сільських територій на період до 2025 року.

У підрозділі 1.2. «Ознаки та поняття диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників» визначаються теоретичні основи та зміст поняття «диверсифікація сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників».

Зазначено, що змістовне розширення напрямків діяльності сільськогосподарських товаровиробників, окрім виробництва, переробки й реалізації товарної аграрної продукції, передбачено положеннями низки спеціальних законів: Законом України від 19 червня 2003 р. «Про фермерське господарство», Законом України від 15 травня 2003 р. «Про особисте селянське господарство», Законом України від 17 липня 1997 р. (в редакції від 20 листопада 2012 року) «Про сільськогосподарську кооперацію», Законом України від 14 лютого 1992 р. «Про колективне сільськогосподарське підприємство» та ін.

При визначенні диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників акцентується увага на необхідності використання широкого підходу до поняття «сільські території», розуміючи при цьому такі території, які знаходяться за межами міста (просторовий аспект), їх виробничий потенціал для заняття сільськогосподарською та пов'язаною з нею іншою діяльністю (галузевий аспект), інфраструктуру та населення (соціальний аспект), що на ній проживає. Оскільки зазначені категорії є взаємообумовленими, то повинні розглядатися системно.

Доведено, що при залученні всіх наявних ресурсів (матеріальних, трудових, природних та ін.) сільських територій, сільськогосподарські товаровиробники можуть здійснювати: 1) диверсифікацію виробничої діяльності, тобто сільськогосподарської; 2) диверсифікацію несільськогосподарської діяльності, тобто не пов'язаної з виробництвом, вирощуванням сільсько-

господарської продукції; 3) діяльність по наданню послуг у сфері сільського туризму.

Визначено, що диверсифікація сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників – це діяльність сільськогосподарських товаровиробників щодо сталого розвитку сільських територій, яка полягає в запровадженні форм з урізноманітнення сільськогосподарської (виробничої) та (або) несільськогосподарської (промислової) діяльності, а також надання послуг у сфері сільського туризму, які спрямовані на досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей.

У підрозділі 1.3. «Принципи та функції диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників» визначено основні засади на яких здійснюється діяльність щодо диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників та передбачено основні соціально значимі напрямки такої діяльності.

В основу класифікації принципів диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників покладено їх диференціацію на загальноправові, галузеві та спеціальні.

Систему галузевих принципів доцільно доповнити принципом сталого розвитку сільських територій, який характерний для всіх аграрноправових відносин та проявляється в сприянні комплексному розвитку сільських територій при врахуванні органічної єдності екологічної, економічної та соціальної складової таким чином, щоб задовольнялися потреби не лише нинішнього, але й майбутніх поколінь.

До спеціальних принципів диверсифікації сільських територій дисертантом віднесено: стале використання природних ресурсів; врахування ризиків аграрного виробництва; врахування багатofункціональності сільського господарства при обранні виду виробничо-господарської діяльності.

Функції диверсифікації сільських територій – це основні соціально значимі напрямки її діяльності. У процесі запровадження диверсифікації сільських територій здійснюється цілеспрямований вплив на різні сфери життя. Виконуючи певні функції, вона впливає на стан суспільних процесів на сільських територіях, їх динаміку та спрямованість. В залежності від об'єкта вважається доцільно виділяти

такі функції диверсифікації сільських територій, як екологічну, економічну та соціальну.

Розділ 2 «Форми диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників» містить 3 підрозділи.

У підрозділі 2.1. «Правові засади організації виробничої сільськогосподарської діяльності за участю сільськогосподарських товаровиробників» визначено правові основи диверсифікації аграрного виробництва як однієї із форм диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників.

Під диверсифікацією аграрного виробництва пропонується розуміти урізноманітнення і розширення діяльності сільськогосподарських товаровиробників шляхом розвитку нових галузей, які раніше були їм не властиві, або випуск нової продукції чи сировини для промисловості.

Доведено необхідність виокремлювати галузеву та продуктово-асортиментну диверсифікацію аграрного виробництва. Вказано на те, що запровадження диверсифікації аграрного виробництва вимагає додаткового фінансування, яке може відбуватися як за рахунок власних коштів сільськогосподарських товаровиробників, так і за рахунок залучених коштів (кредити, позики, інвестиції). Вважається доцільним в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» пункт 13.3.2 статті 13 доповнити новим абзацом такого змісту: «кредитна субсидія надається за середньостроковими кредитами, залученими для здійснення витрат, пов'язаних з диверсифікацією аграрного виробництва».

У підрозділі 2.2. «Правова регламентація несільськогосподарської діяльності на сільських територіях за участю сільськогосподарських товаровиробників» розглянуто організаційні та правові основи диверсифікації несільськогосподарської діяльності як форми диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників.

Зазначено, що розвиток несільськогосподарської діяльності як форма диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників можливий у двох напрямках через створення: 1) внутрішньогосподарських підсобних виробництв і промислів сільськогосподарських підприємств; 2) об'єктів

агропромислової інтеграції на сільських територіях, яка в свою чергу може здійснюватися у таких формах: а) із створенням юридичної особи; б) без створення юридичної особи.

Найбільш оптимальним способом організації промислового виробництва на сільських територіях за участю сільськогосподарських товаровиробників визнано укладення договору про спільну діяльність, за яким сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить закону.

У підрозділі 2.3. «Організаційно-правові засади сільського туризму» визначено організаційні та правові передумови розвитку сільського туризму, як форми диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників.

Дисертантом наголошується на необхідності вживання саме категорії «сільський туризм», як узагальнюючої, що охоплює надання різних туристичних послуг на сільських територіях. Така позиція відповідає міжнародній практиці, зокрема у Стратегії туризму та розвитку сільських територій, розробленою Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) у 1994 р. вживається категорія «сільський туризм» (rural tourism) як загальна категорія для визначення туризму на сільських територіях.

На основі аналізу вітчизняного та міжнародного законодавства у цій сфері, а також виокремлення специфічних ознак, сільський туризм, як форма диверсифікації сільських територій, визначається як вид туризму, що полягає у відпочинку на сільських територіях з метою залучення відпочивальників до сільського побуту та задоволення їхніх рекреаційних потреб і пов'язаний із використанням потенціалу регіону та (або) майна сільськогосподарських товаровиробників, які надають ці послуги.

У залежності від туристичного продукту в сільському туризмі пропонується виокремлювати такі напрямки – агротуризм, екологічний або зелений (за умов, якщо він провадиться на сільських територіях), етнотуризм, відпочинковий туризм та інші.

Враховуючи динамічність суспільних відносин, дисертантом наголошується на необхідності здійснювати організаційно-правові заходи, спрямовані на розвиток сільського туризму, зокрема, пропонується прийняти Закон України «Про розвиток сільського туризму України», а також вказується на необхідність розроблення

національної програми сталого розвитку сільського туризму як складової стратегії сталого розвитку сільських територій.

ВИСНОВКИ

У дисертації на підставі проведеного дослідження викладено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення наукового завдання, яке полягає у з'ясуванні організаційно-правового забезпечення диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників. Результати дисертаційного дослідження дають змогу сформулювати нижченаведені висновки і пропозиції.

1. Реалізація засад сталого розвитку сільських територій можлива при розробленні та запровадженні цілої низки заходів, особливе місце серед яких займає диверсифікація сільських територій, яка повинна розглядатися не лише як один із способів подолання кризи в сільському господарстві, але й як конкретна діяльність відповідних суб'єктів, що спрямована на комплексний розвиток сільських територій. Аналіз вітчизняного законодавства дозволяє констатувати процес формування законодавства про диверсифікацію сільських територій, яке складається із різних за формою та юридичною силою нормативно-правових актів.

2. Сутність диверсифікації сільських територій полягає в тому, що це діяльність сільськогосподарських товаровиробників щодо сталого розвитку сільських територій, яка полягає в запровадженні форм щодо урізноманітнення сільськогосподарської (виробничої) та (або) несільськогосподарської (промислової) діяльності, а також надання послуг у сфері сільського туризму, які спрямовані на досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей.

3. Доцільно використовувати широкий підхід до поняття «сільські території», включаючи до нього територію, яка знаходиться за межами міста (просторовий аспект), виробничий потенціал для заняття сільськогосподарською та пов'язаною з нею іншою діяльністю (галузевий аспект), інфраструктуру та населення (соціальний аспект), що на ній проживає.

4. Принцип сталого розвитку сільських територій повинен стати базовим принципом аграрного права, оскільки він є характерним для всіх аграрно-правових відносин. Сутність останнього полягає в

сприяттє збалансованому розвитку сільських територій з урахуванням органїчної єдностї екологїчної, економїчної та соцїальної складової таким чином, щоб задовольнялися потреби не лише нинїшнього, але й майбутнїх поколїнь. Серед спецїальних принципів, характерних вїдносинам щодо диверсифїкацїї сїльських територїй, необхідно виокремити стале використання природних ресурсів; врахування ризиковостї аграрного виробництва; врахування багатофункцїональностї сїльського господарства при обраннї виду господарської дїяльностї.

5. Диверсифїкацїя сїльських територїй виконує ряд важливих функцїй, якї в залежностї вїд об'єкта доцїльно класифїкувати на: економїчну, соцїальну та екологїчну.

6. Правова регламентацїя засад диверсифїкацїї сїльських територїй повинна бути здїйснена з метою вирїшення нагальних проблем сїльських територїй, а також задля визначення мїсця диверсифїкацїї сїльських територїй у системї аграрного права. З метою комплексного, повного та системного забезпечення вїдносин їз приводу диверсифїкацїї сїльських територїй пропонується розроблення та прийняття концепцїї Державної цїльової програми диверсифїкацїї сїльських територїй на перїод до 2025 року.

7. При проведеннї структурного аналізу виокремлено такї форми диверсифїкацїї сїльських територїй за участю сїльськогосподарських товаровиробникїв: 1) диверсифїкацїя виробничої сїльськогосподарської дїяльностї; 2) диверсифїкацїя несїльськогосподарської дїяльностї, на сїльських територїях; 3) сїльський туризм.

8. Пїд диверсифїкацїєю аграрного виробництва розумїється урїзноманїтнення, розширення дїяльностї сїльськогосподарських товаровиробникїв шляхом розвитку нових галузей або випуск нової продукцїї чи сировини для промисловостї. При цьому важливого значення набуває доцїльнїсть виокремлення галузевої та продуктово-асортиментної диверсифїкацїї.

9. Несїльськогосподарська дїяльнїсть на сїльських територїях як форма диверсифїкацїї сїльських територїй за участю сїльськогосподарських товаровиробникїв розвивається у двох напрямках через створення: 1) внутрїшньогосподарських пїдсобних виробництв ї промислїв сїльськогосподарських пїдприємств; 2) об'єктїв агропромислової їнтеграцїї на сїльських територїях.

10. Диверсифікація сільськогосподарської діяльності не обмежується процесом виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки включає переробку як власно виробленої, так і переданої на довірливих засадах сільськогосподарської продукції, поширенню якої сприяє особливий вид договорів – аграрно-правових. Серед них особливе місце займають договори про спільну діяльність (без створення юридичної особи) з виробництва або переробки продукції рослинництва чи тваринництва; договори про спільну діяльність (зі створенням юридичної особи) з виробництва певної сільськогосподарської продукції; договори про виробничу співпрацю з вирощування технічних культур, вигодовування птиці та молодняка великої рогатої худоби тощо.

11. У процесі диверсифікації сільських територій сільськогосподарські товаровиробники з метою отримання додаткового прибутку, крім основної сільськогосподарської діяльності, можуть здійснювати будь-яку іншу діяльність, що не суперечить законодавству України, організовуючи при цьому підсобні виробництва та промисли на правах виробничих структурних підрозділів. Виходячи з цього, агропромислова інтеграція як форма диверсифікації сільських територій полягає в урізноманітненні діяльності сільськогосподарських товаровиробників через залучення всіх наявних ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових та ін.) шляхом розширення господарських зв'язків із господарюючими суб'єктами для досягнення економічних, екологічних та соціальних цілей. Належна реалізація засад агропромислової інтеграції можлива через створення широкої мережі обслуговуючих кооперативів, а також інших суб'єктів господарювання, зокрема, агрофірм, агропромислових, заготівельних, переробних та збутових підприємств, які здебільшого утворюються у формі акціонерних товариств та товариств з обмеженою відповідальністю.

12. Сільський туризм як форма диверсифікації сільських територій визначається як вид туризму, який полягає у відпочинку на сільських територіях з метою залучення відпочивальників до сільського побуту та задоволення їхніх рекреаційних потреб і пов'язаний із використанням потенціалу регіону та (або) майна сільськогосподарських товаровиробників, які надають ці послуги. Розвиток сільського туризму прямо пропорційно залежить від ефективного законодавства у цій сфері, яке повинно бути розроблено

відповідно до міжнародних стандартів. Пропонується прийняття спеціального закону «Про розвиток сільського туризму України» та розроблення національної програми сталого розвитку сільського туризму як складової стратегії сталого розвитку сільських територій.

У додатку до дисертації подано проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції Державної цільової програми диверсифікації сільських територій на період до 2025 року».

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кульчій І. М. Щодо визначення поняття диверсифікації сільських територій / І. М. Кульчій // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / гол. редкол. Д. О. Мельничук. – К. : НУБіП України, 2011. – Вип. 165. – Ч. 3. – С. 126-133.

2. Кульчій І. М. Правові засади диверсифікації сільських територій в Україні / І. М. Кульчій // Підпр-во, госп-во і право. – 2012. – № 6. – С. 139-142.

3. Кульчій І. М. Щодо форм диверсифікації сільських територій / І. М. Кульчій // Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України: Серія «Право» / гол. редкол. Д. О. Мельничук. – К. : НУБіП України, 2012. – Вип. 173. – Ч. 2. – С. 103-109.

4. Кульчій І. М. Щодо поняття сільського туризму як форми диверсифікації сільських територій / І. М. Кульчій // Наук. вісн. Ужгородського Нац. ун-ту: Серія «Право». – Ужгород, 2012. – Вип. 20. – Ч. 1. – Т. 3. – С. 34-36.

5. Кульчий И. Н. Диверсификация сельских территорий как составляющая устойчивого развития / И. Н. Кульчий // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов (г. Курск, Российская Федерация). – 2013. – № 9 (87). – С. 70-73.

6. Кульчій І. М. Диверсифікація сільських територій: організаційно-правовий аспект / І. М. Кульчій // Юридична осінь 2011 року: зб. тез всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 9 лист. 2011 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого», 2011. – С. 262-264.

7. Кульчій І. М. Деякі правові питання диверсифікації сільських територій / І. М. Кульчій // Правові та економічні передумови участі суб'єктів публічного права в приватних відносинах: загальнодержавні та регіональні аспекти: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 9-10 груд. 2011 р.) / ред. кол. О. О. Первомайський (гол.), Г.Ю. Шаркова (заст. гол.) та ін. – К. : НДІ приват. права і підприємн, НАПрН України, 2011. – С. 224-226.

8. Кульчій І. М. Щодо ознак і поняття диверсифікації сільських територій / І. М. Кульчій // Актуальні питання правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2-3 лют. 2012 р.). – у 2-х томах. – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. – Т. 2. – С. 100-101.

9. Кульчій І. Some features of rural territories diversification / І. Кульчій // Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих учених: зб. тез всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 5 квіт. 2012 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого», 2012. – С. 57-58.

10. Кульчій І. М. Диверсифікація сільських територій як інститут аграрного права / І. М. Кульчій // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: матеріали всеукр. круглого столу (м. Київ, 25 трав. 2012 р.) / за заг. ред. проф. В.М. Єрмоленка, В.І. Курила, В. І. Семчика. – К. : Видавничий центр НУБіП України, 2012. – С. 149-150.

11. Кульчій І. М. Щодо правового регулювання туризму на сільських територіях / І. М. Кульчій // Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез міжнар. наук. конф. «Одинадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23-24 лист. 2012 р.) : у 4-х част. – Частина друга. – Хмельницький : Хмельн. універ. управл. та права, 2012. – С. 104-106.

12. Кульчий И. Н. Правовое регулирование отношений по диверсификации сельских территорий в Украине / И. Н. Кульчий // Современные приоритеты в развитии аграрного, земельного и экологического права: материалы междунар. научн.-практ. конф., посвященной памяти доктора юрид. наук, профессора М.И. Козыря (г. Москва, 2 марта 2012 г.). – М., 2012. – С. 193-197.

13. Кульчій І. М. Міжнародно-правове забезпечення сталого розвитку сільського туризму як форми диверсифікації сільських територій в Україні // І. М. Кульчій // Сучасні досягнення наук

земельного, аграрного та екологічного права: зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 24 трав. 2013 р.) / за ред. М.В. Шульги, Д.В. Саннікова – Х., 2013. – Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого», Нац. акад. прав. наук України. – С. 105-106.

14. Кульчій І. М. Щодо функцій диверсифікації сільських територій / І. М. Кульчій // Юридична осінь 2013 року: зб. тез всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 листоп. 2013 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана – Х. : Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого» : Право, 2013. – С. 162-165.

15. Кульчій І. М. Щодо принципів диверсифікації сільських територій / І. М. Кульчій // Правова доктрина – основа формування правової системи держави: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20-21 лист. 2013 р.). – Х. : Право, 2013. – С. 847-849.

АНОТАЦІЇ

Кульчій І.М. Організаційно-правове забезпечення диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2014.

Дисертацію присвячено дослідженню організаційно-правового забезпечення диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників.

Проаналізовано вітчизняне та міжнародне законодавство, яке регулює відносини у сфері диверсифікації сільських територій. З'ясовано сутність диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників, визначено її основні ознаки, принципи та функції. Досліджуються форми диверсифікації сільських територій, якими є диверсифікація сільськогосподарської діяльності; диверсифікація несільськогосподарської (промислової) діяльності; надання послуг у сфері сільського туризму. Вказується на необхідність їх поширення з метою вирішення проблем у сільській місцевості та сприяння сталому розвитку сільських територій.

Ключові слова: диверсифікація сільських територій, сільськогосподарський товаровиробник, сталий розвиток сільських територій, диверсифікація аграрного виробництва, агропромислова інтеграція, сільський туризм.

Кульчий І.М. Организационно-правовое обеспечение диверсификации сельских территорий с участием сельскохозяйственных товаропроизводителей. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2014.

Диссертация посвящена исследованию организационно-правового обеспечения диверсификации сельских территорий с участием сельскохозяйственных товаропроизводителей.

В работе определена необходимость внедрения новых подходов для решения существующих проблем в сельской местности. Акцентируется внимание на необходимости реализации мероприятий, направленных на обеспечение устойчивого развития сельских территорий, которые включают в себя широкий спектр составляющих – экономическую, социальную, экологическую. Они должны находиться во взаимодействии и взаимосвязи для того, чтобы использование природных ресурсов сельских территорий для удовлетворения потребностей нынешнего поколения осуществлялось без ущерба для возможности будущих поколений удовлетворять собственные потребности. Одной из таких мер является диверсификация сельских территорий с участием сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Проанализировано отечественное и международное законодательство, регулирующие отношения в сфере диверсификации сельских территорий. Выяснено сущность диверсификации сельских территорий, определены ее основные признаки, принципы и функции.

Диссертантом исследуются формы диверсификации сельских территорий, которыми являются: диверсификация сельскохозяйственной деятельности; диверсификация несельскохозяйственной (промышленной) деятельности; предоставление услуг

в сфере сельского туризма и указывается на необходимость их внедрения с целью решения проблем в сельской местности и содействия устойчивому развитию сельских территорий.

Сформулирован ряд предложений, направленных на совершенствование аграрного законодательства в сфере отношений, связанных с внедрением форм диверсификации сельских территорий с участием сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Ключевые слова: диверсификация сельских территорий, сельскохозяйственный товаропроизводитель, устойчивое развитие сельских территорий, диверсификация аграрного производства, агропромышленная интеграция, сельский туризм.

Kulchii I.M. Organizational and legal support of rural areas diversification with the participation of agricultural producers. – Manuscript.

Ph.D. thesis (Ph.D. in Law) in 12.00.06 – land law; agrarian law; environmental law; natural resources law. – Yaroslav the Wise National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2014.

The thesis deals with the organizational and legal support of rural areas diversification with the participation of agricultural producers.

Domestic and international law that regulates relations in the diversification of rural areas has been analyzed. The essence of rural areas diversification with agricultural producers has been clarified, its main features, principles and functions have been defined.

The following forms of rural areas diversification have been studied: 1) diversification of agricultural activities; 2) diversification of non-agricultural (industrial) activities; 3) rural tourism services. The need of their implementation for the solution of the problems in rural areas and promotion of sustainable rural development has been highlighted.

Keywords: diversification of rural areas, agricultural producer, sustainable rural development, diversification of agricultural production, agro-industrial integration, rural tourism.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент
О.М. Туєва

Підписано до друку 17.10.2014 р. Формат 60×90/16.
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Ум. друк. арк. 0,7. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 1077

Друкарня
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77